

УДК 330.1

І. Є. Золотухін, аспірант кафедри стратегії підприємств, ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Розглянуто базові характеристики системної цілісності підприємства, основні властивості цілісного стану підприємства. Розглянуто формування поняття цілісності за допомогою різних економічних теорій і концепцій.

Ключові слова: ціле, цілісність, системна цілісність підприємства, адитивність, неадитивність, емерджентність.

Вступ. Високу конкурентоспроможність і стабільний розвиток вітчизняної економіки може забезпечити тільки ефективне функціонування усіх її складових, що, в свою чергу, створює емерджентний ефект і підвищує результативність діяльності. Успішне розв'язання цієї важливої проблеми залежить, передусім, від життєздатності вітчизняних підприємств. Тому для вітчизняної економічної науки і практики набуває особливої актуальності вивчення можливостей управління системною цілісністю, що проявляється на всіх ієрархічних рівнях економічної системи, а також тих аспектів, у яких ці прояви стосуються підприємства.

Проблема руйнування системної цілісності підприємства, яку порушують у своїх працях вітчизняні і зарубіжні вчені, обумовлена головним чином протіканням трансформаційних процесів в економіці України. У зв'язку з цим своєчасне виявлення симптомів порушення системної цілісності на підприємстві стає надзвичайно важливим.

Дослідження системної цілісності є ускладненим, воно має мультидисциплінарний характер, тому потребує різностороннього розгляду. Загалом, теоретичним і практичним аспектам системного підходу присвячено праці багатьох учених, як його основоположників Л. фон Берталанфі та А. А. Богданова, так і послідовників — учених-економістів Г. Саймона, П. Друкера, А. Чандлера та ін. Значний внесок у формування сучасної парадигми бізнесу, в основі якої лежить орієнтація на системну цілісність підприємства, зробили вчені Д. Аакер, І. Ансофф, К.К. Прахалад, Г. Гамел, Т. Дейвенпорт, У. Кінг, Р. Кантер, Р. Керр, Д. Кліланд, М. Мак-Дональд, Г. Мінцберг, М. Олсон, М. Оулд, М. Портер, Дж. Пайн, А. Стрікланд, А. Томпсон, Д. Шендел та ін. Формування стратегії та забезпечення життєздатності вітчизняних підприємств за умов трансформації економіки з системологічних позицій розглянуті українськими вченими, серед яких: О.І. Амоша, Є.А. Бельтюков, А.Е. Воронкова, В.М. Геєць, А.І. Кредісов, А.П. Наливайко, В.В. Пастухова, А.Г. Янковий. Розгляду форм прояву, засобів запобігання і відновлення системної цілісності через призму антикризового управління присвячені праці Г.Б. Клейнера, Е.М. Короткова, О.П. Градова, К. Зука, Р.А. Акоффа, О.П. Кириленка, В.О. Василенка, О.О. Терещенка, А.М. Копилюка, Л.О. Лігоненка.

Постановка задачі. Проте чимало теоретико-методичних та прикладних аспектів управління системною цілісністю на підприємстві не дістали належного обґрунтування. По-перше, відсутні чітко сформовані базисні засади дослідження системної цілісності підприємства; по-друге, є необхідність формування методичного підходу для оцінювання рівня та проведення моніторингу системної ці-

лісності підприємства; по-третє, важливою є розробка моделі стратегічного управління підприємством з урахуванням зміни його системної цілісності. **Метою** статті є розкриття базисних засад дослідження системної цілісності підприємства.

Результати. Цілісність як філософська категорія розроблялась ще з часів Аристотеля. Використання методології цілісного сприйняття об'єктів дослідження, яке характеризується тим, що окремі ознаки об'єкта, які актуально не сприймаються, тим не менш, повинні інтегруватися в його цілісний образ, стало поштовхом до видатних досягнень у багатьох сферах знання. Цілісний підхід в економіці набув розвитку в роботах К. Маркса, Дж. Гелбрейта, в концепції соціально-економічних парадигм (Г. Менш, К. Фрімен, Ш. Перес, Дж. Дозі), у концепції технологічних укладів С. Глазьева. Пояснення подій або дій за допомогою визначення їх місця в структурі взаємозв'язків, що характеризує систему як ціле, з відмовою від абстрагування і атомізму, отримало назву моделювання структур [4, с. 235]. Однак у практиці управління зазначені концепції не знайшли належного використання. Скоріш за все, цілісність, вельми зрозуміла на рівні абстрактного аналізу, фрагментується, перетворюючись на феномен високої складності під час переходу від філософії до завдань управління.

Проблема конкретизації філософських концепцій цілісності об'єкта дещо спрощується за допомогою використання теорії систем і її методології, тобто системного підходу, в якості своєрідного «посередника» між філософією та конкретними науками. За твердженням В. Маєвського, в цілях синтезу економічної науки «всі існуючі теорії, можна звести до двох: ортодоксії (де акцент робиться на принципах застиглого різноманіття, однорідності агентів, рівноваги, детермінізму, стійкості і т.д.) і еволюційної теорії (де ключову роль відіграють загальносистемні принципи мінливого різноманітності, неоднорідності, нерівноваги, невизначеності, нестійкості)» [8, с. 54].

Слід зазначити, що А. Богдановим була розкрита природа позитивної неадитивності. Він вказував, що «ціле — це щось більше, ніж проста сума його частин, яке стає таким не тільки тому, що в ньому створюються «з нічого» нові активності, а ще й тому, що його існуючі активності з'єднуються більш успішно, ніж протистоять їм опору» [9, с. 56]. На нашу думку, конкретизація цього висновку в теорії управління дозволяє розглядати технології (як активності агентів) і інститути (як опору середовища) у їх діалектичному взаємозв'язку. Формування ж поняття цілісності нерозривно пов'язане із дослідженням рівня розробленості цього поняття через призму багатьох економічних теорій. Основною метою пояснення поняття цілісності є необхідність виявлення аспектів, за якими підприємство як єдине ціле відмінне від суми своїх частин і перевершує цю суму, а також з'ясування цього явища.

Цілісним методом теорії систем припускається розгляд властивостей частин (підсистем) виключно в ракурсі властивостей цілого. Якщо формула традиційного в економіці структурного та комплексного дослідження є такою: «система, що складається з конкуруючих між собою підсистем», то цілісний підхід досліджує «систему, що складається із взаємодії взаємопов'язаних підсистем». Таким чином, при цілісному підході ключовим способом розв'язання проблеми системної цілісності підприємства є створення таких інститутів, які б забезпечували формування, збереження і підтримку неруйнування самої системи підприємства. Отже, при виборі напрямку дослідження необхідно йти від аналізу взаємозв'язків — до частин, сполучених цими зв'язками.

Як стверджує відомий російський економіст Г.Б. Клейнер, необхідний рівень цілісності підприємства може бути отриманий у повній відповідності з проектом чи задумом або як частина цього проекту чи задуму [1]. Але в останньому випадку це означає, що бізнес заздалегідь спроектований з кількісною надмірністю, а безліч необхідних для отримання результату структур входить у його проект всього лише як складові частини. Однак, якщо підприємство не виробляє навіть мінімально можливий результат або те, що воно виробляє, не відповідає запланованій якості результату — значить, його цілісність недостатня або відсутня взагалі.

Цілісність підприємства визначає його будову і функціонування, впливає і на економічні показники та сприяє найкращому виконанню основних функцій. Більш того, з порушенням цілісності підприємства змінюються набір, зміст, а іноді навіть і сенс, існуючих економічних відносин, про що заявляє у своїх працях А.А. Богданов [9, с. 87].

Водночас, цілісність підприємства проявляється через систему управління підприємством і впливає на особливості цілепокладання. Як зазначає російський економіст Є.М. Коротков, у процесі створення і розвитку підприємства його цілі можуть змінюватися [9, с. 54]. Припустимо, якщо на початку свого функціонування підприємством у якості основної мети планувалось досягнення беззбитковості, то при досягненні певного рівня розвитку однією із стратегічних цілей може бути лідируюче положення на ринку певної продукції, або ж створення унікального продукту.

На думку багатьох дослідників проблеми цілісності [1, 7, 9], економічну систему можна визначити як цілісну сукупність суб'єктів і ресурсів, взаємозалежних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання. Тому таким важливим для підприємств стає визначення економічного сенсу цілісності як сутнісної і функціональної властивості. У свою чергу, оцінити спрямованість усіх складових елементів підприємства в аспекті досягнення певної спільної стратегічної мети, можна різними методами [3, 6, 7].

Коли мова йде тільки про якісну визначеність структури підприємства, то необхідний рівень її цілісності може вважатись умовою отримання заданого кількісними цілями результату. Тобто, при заданих кількісних і якісних результативних цілях цілісність підприємства є необхідною і достатньою.

Разом з тим, на нашу думку, можна виділити економічний сенс властивості цілісності підприємства, що полягає в наступному:

- цілісність як сутнісна властивість підприємства забезпечує можливість досягнення його економічних цілей;
- цілісність як функціональна властивість економічної системи є одним з фундаментальних чинників, що визначають економічну успішність підприємства;
- цілісність як параметр структурної побудови і функціонування підприємства може виконувати роль абсолютної, відносної і порівняльної оцінки його економічної спроможності розвитку;
- цілісність як керований параметр підприємства може слугувати засобом досягнення необхідних значень економічних показників підприємства.

Передбачається, що досягнення підприємством цілісності призводить до кращого використання його ресурсів, у тому числі і за рахунок ефекту синергії. Витрати при цьому знижуються завдяки багатоцільовому спільному використанню виробничих потужностей підприємства, концентрації збутової мережі, внутрішньофірмового трансферу знань і технологій, а також технічного та управлінського досвіду від одних видів бізнесу до інших. Тому за влучним виразом російсько-

го економіста Г.Б. Клейнера, «Цілісність — це організованість, повнота і інтегративна зв'язність всіх необхідних компонентів підприємства» [1, с. 33]. При відсутності такої зв'язності і узгодженості виникають технологічні й організаційні втрати. У загальному випадку, ці втрати можна характеризувати як неотримання бажаного (або запланованого) результату згідно покладених цілей, або взагалі — нульового результату.

Висновки. Отже, на основі проведених досліджень, можна стверджувати, що становлення економічної категорії системної цілісності відбувалось через призму багатьох економічних теорій. Набуття підприємством системної цілісності можливе лише при наявності чіткого взаємозв'язку та взаємодії усіх його структурних елементів, спрямованих на виконання покладених цілей.

Звідси випливає, що відповідність результату підприємства запланованим цілям у будь-якому випадку є наслідком досягнення необхідного рівня цілісності, тобто повноти та якісної відповідності всіх його компонентів.

Напрямки подальших досліджень мають формуватись як пошук методів оцінювання рівня цілісності підприємства та способів проявлення змін такого стану через економічні показники його діяльності.

Література

1. Клейнер Г. Б. От стратегии предприятия к теории стратегического управления. — М.: Знание, 2003. — 255 с.
2. Шумпетер Й. История економічного аналізу. — К.: Либідь, 2002. — 345 с.
3. Уильямсон О. И. Вступ / В кн. Р. Коуза. Природа фірми. — К.: Либідь, 2001. — 321 с.
4. Нуреев Р. Теория общественного выбора // Вопросы экономики. — №4. — М.: Знание, 2003. — С. 35—153.
5. Жариков О.Н., Королевская В.И., Хохлов СМ. Системный подход к управлению; Под. ред. В.А. Персианова. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 62 с.
6. Блауг М. Методология экономической науки // Вопросы экономики. — М., 2004. — 416 с.
7. Маевский В. И. Введение в эволюционную экономику. — М.: Япония сегодня, 1997. — 196 с.
8. Богданов А. А. Тектология (всеобщая организационная наука). — М.: Формат, 2003. — 453 с.
9. Коротков Є. М. Дослідження системи управління. — К.: Десна, 2000. — 130 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012 р.